

HANA LIBROVÁ

Environmentální žal

Názor biologů

V lednovém čísle Vesmíru z roku 2012 zarámoval Jan Robovský recenzi na knihu Jane Goodallové, známé ochránkyně šimpanzů, zjištěním: „Není divu, že téměř pravidelně narážím na kolegy ‚ochránáře‘ (nejčastěji v zoologických zahradách), kteří bývají ve svém snažení výrazně nalomení až rezignovaní.“¹ Je to přesné pozorování a závorka naznačuje něco významného: čím konkrétnější je práce odborníka, čím těsnější je jeho kontakt s terénem, s živými bytostmi, tím skeptičtější a smutnější je jeho tón: „Také studie zaměřené na velikost populací běžných druhů [hmyzu – pozn. H. L.] přinášejí hrozivý obraz... Jde o obraz klinické smrti zbytků evropské přírody,“ konstatují jindy ve Vesmíru entomologové.² Podobný názor můžeme slyšet od geobotaniků, ornitologů, pedologů.

Před deprimujícím dopadem informací o nepříznivém vývoji přírody jsou relativně chráněni badatelé, kteří data zahrnou do velkých zobecnění a zneškodní je v modelech, nejlépe v evolučních teoriích. Šťastně v nich mohou relativizovat, co katastrofisté označují jako ekologickou krizi. Ta má ve vidění makroekologů ambivalentní povahu, která je výsledkem nepředvídatelné složitosti přírodních i společenských procesů: „Každým kolapsem se otevírají nové možnosti, často dalekosáhlé.“³ Relativizaci umožňuje i nadhled spočívající v časovém odstupě, s nímž se dívají na svět evoluční teoretikové. Dokáží tak vyhovět intelektuálnímu imperativu pozdní moderní doby – „je-li to dobře, nebo špatně, závisí do značné míry na osobním vkusu“.⁴

Zdá se však, že názory biologických teoretiků se v posledních letech či desetiletích vyvíjejí. Zejména v popularizačních publikacích se přibližují kritickému a skeptickému náhledu kolegů z terénu i postojům ochránců přírody: „Zarůstání a eutrofizace [stojatých vod – pozn. H. L.] jsou dnes globální a univerzální procesy, kterým se těžko čelí, ale to, že jsou ještě posilovány lidmi, kteří v krajině hospodář, je trestuhodné,“ říká v rozhovoru pro časopis *Ochrana přírody*⁵ makroekolog David Storch. A tentýž autor jinde: „Nelze tedy vyloučit, že jakousi nejobecnější příčinou současného stavu světa je skutečnost, že právě narážíme na ekologické limity lidského fungování na Zemi.“⁶

Na počátku devadesátých let hledal slavný zoolog a evoluční biolog Edward O. Wilson

racionalní řešení ekologické tísně: „Rozmanitost přírody může zachránit jen promyšlené spojení vědy, investic a politiky: věda ukáže cestu svými novými výzkumy, investice vytvoří stabilní trhy a politika bude podporovat soužití ekonomického růstu a ochrany přírody.“⁷ V roce 2006 v knize *The Creation* s podtitulem *Výzva k záchraně života na Zemi*⁸ vidí Wilson situaci „zbytku života“ na planetě a výhled zemských ekosystémů tak dramaticky, že jemu – ateistovi – nezbyvá, než aby se obrátil s naléhavou výzvou k záchranné spolupráci na baptistického pastora.

Neméně slavný James Lovelock v roce 1979 v knize *Gaia: nový pohled na život na Zemi* si ce nepochyboval, že ekologická rizika jsou vážná, psal však o „prudké citové ofenzivě radikálních ochránců životního prostředí“, o jejich „zuřivém přehánění“. A konejšivě dodal: „Je nepravděpodobné, že by se tak zkušený systém, jako je Gaia, nechal snadno narušit.“⁹ Po necelých třiceti letech je proměna Lovelockových názorů radikální. James Lovelock o ní píše sebekriticky, místy kajnicným tónem, emotivně: „Hrozně jsem se mylil. [...] Současné důkazy, které pocházejí z pozorování na celém světě, hovoří o bezprostřední změně klimatu k teplotám, které by se daly lehce popsat jako peklo; takové smrtitě vedro, že z miliard, které tu žijí dnes, zbude jen hrstka. Planetu jsme do tak strašného stavu přivedli my, a většinou svými přebujele liberálními úmysly. I teď, když už nám zvoní hrana, pořád mluvíme o trvale udržitelném rozvoji a obnovitelných zdrojích energie, jako kdyby tak chabé nabídky mohla Gaia přijmout jako vhodnou a dostupnou obět.“¹⁰

Hlubinná ekologie a thanatologie

Texty Wilsona a Lovelocka svědčí o nesnadném přerodu postojů významných autorů. Je na místě vysvětlit ho věkem a intelektuálním opotřebováním, nebo je prostě důsledkem stupňující se ekologické tísně, kterou zkušenosti pří-

Prof. RNDr. Hana Librová, CSc., (*1943) vystudovala biologii na Přírodovědecké fakultě UJEP (dnes MU) v Brně a absolvovala vědeckou přípravu v oboru sociologie na Filozofické fakultě J. A. Komenského v Bratislavě. Na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně založila obor humanitní environmentalistika. Zabývá se sociologickými aspekty ekologických problémů, zvláště ekologicky příznivými životními způsoby. Napsala knihy *Sociální potřeba a hodnota krajiny* (1987), *Láska ke krajině?* (1988), *Pestří a zelení: kapitoly o dobrovolné skromnosti* (1994), *Vlažní a váhaví: kapitoly o ekologickém luxusu* (2003).

1) Robovský J.: Naděje pro zvířata a jejich prostředí, povedená a potřebná kniha. Vesmír 91, s. 54–55, 2012/1.

2) Čížek L., Beneš J., Konvička M., Fric Z.: Zpráva o stavu země: Odhmyzeno. Vesmír 88, s. 386–391, 2009/6.

3) Sádlo J. a Storch D. v úvodní kapitole knihy Pokorný P., Bárta M. (eds.): *Něco překrásného se končí: kolapsy v přírodě a společnosti*. Dokořán, Praha 2008, s. 11.

4) Storch D. v kapitole „Katastrofy v přírodě: statistika, dynamika a teorie“. Pokorný P., Bárta M. (eds.): *Něco překrásného se končí: kolapsy v přírodě a společnosti*. Dokořán, Praha 2008, s. 36.

5) Storch D. v rozhovoru pro časopis *Ochrana přírody* 5/2012, s. 32–33.

6) Storch D.: Hlad po fosforu. *Respekt*, 45/2012, s. 63–65.

7) Wilson E. O.: *Rozmanitost života: umožní poznání zákonů biodiverzity její záchranu?* Lidové noviny, Praha 1995, s. 345 (orig. *The Diversity of Life*, 1992).

8) Wilson E. O.: *The Creation: An Appeal to Save Life on Earth*. W. W. Norton, New York – London 2007.

9) Lovelock J. E.: *Gaia: nový pohled na život na zemi*. Tulčík, Abies 2001 (orig. *Gaia: A New Look at Life on Earth*, 1979), s. 131, 148.

10) Lovelock J. E.: *Gaia vrací úder: proč se Země brání a jak ještě můžeme zachránit lidstvo*, Academia, Praha 2008, s. 172–173 (orig. *The Revenge of Gaia: Why the Earth is Fighting Back and How We Can Still Save Humanity*, 2006).

rodovědci rozpoznávají v předstihu? Buď jak buď, navzdory odborné dikci některá místa v jejich knihách naléhavostí připomínají texty workshopů hlubinné ekologie, které byly v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století výrazem bezmocného zoufalství (*despair*) z utrpení zvířat a z vymírání biologických druhů.

Jakkoliv se dnes teoretičtí ekologové v rostoucí míře hlásí k ochraně přírody, takovou podobnost by popřeli. Metody hlubinné ekologie, rituály evolučního rozpomínání, které umožňují „uslyšet v sobě hlas plačící Země“, se jim mohou jevit jako sentimentální, nepoučené, banální, za hranicí dobrého vkusu a jistě jen módní.

Aspoň v tom posledním by se mýlili. Po třiceti letech, která uplynula od popularity hlubinné ekologie, se v odborné literatuře vynořuje sousloví „*environmental grief*“ – environmentální žal, zármutek, smutek. Těchto slov se neodvážili biologové, ještě ne. Do odborného diskurzu jej vnesli badatelé jiného vědního oboru – thanatologové; přesněji, nebály se ho thanatoložky ženy. Jistě byly smířeny s tím, že jejich texty nebudou otištěny v impaktovaných biologických časopisech.

Thanatologie se zabývá žalem jako přírozenou lidskou reakcí na ztrátu. Žal chápe v obecné rovině jako emoční strádání, které zažíváme, když někdo, koho milujeme, zemře. Environmentální žal je tedy podmíněn láskou k živým tvorům či ke krajině. Jako autorka pojmu „environmentální žal“ bývá citována Američanka Kriss A. Kevorkianová, výkonná ředitelka Centra pro vědomé umírání a strádání působící na Antioch University v Los Angeles. Fenomémem environmentálního žalu se zabývala jako reakcí na devastaci ekosystémů v důsledku lidské činnosti. Zkoumala například, jak členové Americké společnosti pro kytovce reagovali na zánik populace kosatky dravé v Pugetově zálivu.¹¹

Jiná thanatoložka, Marie Eatonová, píše o čtyřech dimenzích environmentálního žalu jako případu žalu osobního. V emoční dimenzi pociťuje jedinec bezmoc, hněv, vztek, v rovině kognitivní se uchyluje k popření reality („tomu nevěřím“), behaviorálně se environmentální žal projevuje ochromením a útekem („nechci už nic vidět a slyšet“); čtvrtá dimenze žalu spočívá ve fyzických symptomech; typické jsou epizody pláče a únava. Psychologové Victor Pantesco a John Fraser u zkoumaných environmentalistů a ochránářů pozorovali charakteristický projev osobního žalu, akutní posttraumatickou stresovou poruchu.¹²

Kriss A. Kevorkianová i Marie Eatonová se opakovaně vrací k otázce, jak se stavět k environmentálnímu žalu studentů, o jehož existenci se prý každodenně přesvědčují. Jak se má učitel vyrovnat s truchlením vlastním a se smutkem svých žáků, aniž by se vytratila akademická dimenze a intelektuální hloubka? Jak se budou na tento způsob výuky dívat pedagogičtí kolegové? Jak má učitel reagovat na informace, z nichž je zřejmé, že řešení environmentální krize neexistuje?

Schopnost environmentálního zármutku můžeme psychologicky a sociologicky chápat jako výsledek spojení osobnostní senzitivity a interiorizace kulturní, sociální hodnoty přírody. Marie Eatonová vidí zdroj environmentálního žalu ještě jinak.¹³ Ve snaze vysvětlit jeho kořeny se odvolává na takzvanou biofilní hypotézu E. Wilsona o evolučním sepětí člověka s přírodou a jejími tvory. Autorka považuje za samozřejmé, že narušení této vazby přináší závažné emoční strádání.¹⁴ Je ostatně nutno přiznat, že k biofilnímu výkladu environmentálního žalu se nevědomky přiklonili právě hlubinní ekologové, když ve svých dílech praktikovali „Shromáždění všech bytostí“, obsahující evoluční rozpomínání:

„Ponoř se se mnou hluboko, sestro velrybo, dokud ještě zbývá čas, do hlubin našeho mateřského oceánu, kde jsem kdysi plaval s žabrami a ploutvemi. Sůl z těchto pradávných moří ještě teče v mých slzách. Ale i těch slz je už dnes nějak málo. Zaspívej mi píseň... píseň na smutek, který je příliš těžký pro mé srdce, píseň na vztek, který je příliš prudký, než aby se prodral mým hrdlem.“¹⁵

Žal nesmyslný, zaviněný, neuznaný

Ačkoliv thanatologové chápou environmentální žal jako případ žalu osobního, přece nacházejí zvláštní rysy, které jej mohou činit mimořádně naléhavým a intenzivním.

Rys první: Smrt v osobním životě je přirozená, většinou očekávatelná, neodvratná, počítáme s ní. Environmentální ztráta je proto tak trýznivá, že není nutná, že je nesmyslná. Zánik druhů je v rozporu s naší idealizovanou představou „věčné přírody“ naplněné smyslem.¹⁶ Pocit absurdity utrpení zažili milovníci přírody, kteří se dostavili k Mexickému zálivu po havárii ropné plošiny Deepwater Horizon v dubnu 2010. Demetria Martinezová se s dalšími dobrovolníky pokoušela čistit mořské živočichy, bojující o život pod vrstvou ropy. Snažila se pomoci mláďeti mořské želvy: „Potom se stalo, čemu jsem se usilovně snažila vyhnout: plakala jsem. Žal se nedal unést, když jsem zírala na toho malého tvora, na tu zázračnou manifestaci božího stvoření.“¹⁷

Rys druhý: Zatímco na smrti lidských bližních většinou nemáme vinu, environmentál-

11) Kevorkian K.: *Environmental Grief: Hope and Healing*. Ph.D. diss., Union Institute and University, Cincinnati, Ohio 2004.

12) Pantesco V., Fraser J.: *Sustaining the Conservationist*. Přednáška na Annual conference of the American Psychological Association, Boston, červen 2006.

13) Eaton M.: *Environmental Trauma and Grief*. Esej pro Curriculum for the Bioregion, 2012.

14) Tuto interpretaci ovšem zpochybňuje fakt, že environmentální žal je fenomén vzácný, sociálně nesdílený, jak o tom pojednám dále.

15) Macy J.: Bestiář. In: Seed J. a kol.: *Myslet jako hora: shromáždění všech bytostí*. Nadácia Zelená nádej, Prešov 1993, s. 80.

16) Nedostizně je představa věčné přírody vyjádřena v závěru *Písně o zemi* Gustava Mahlera s opakujícím se motivem „*ewig, ewig...*“ („věčně, věčně...“).

17) Martinez D.: *Environmental Grief* so Great. National Catholic Reporter, 6. 7. 2010.

18) „Jenom zas a zas zdvihni své dýtky, ó Bože, a šlehej!“ svolává na národ trest v roce 1938 (!) Jakub Deml v citované básni.

19) Deml J.: Zhřešili jsme... *Zakletí slov II*. BB/art, Praha 2006, s. 110–113. Báseň poprvé vyšla v časopise *Obnova* 29. 10. 1938.

ní ztráty můžeme vidět jako důsledek lidské aktivity, připustíme bezohlednosti. Zde nejme neviní. Někteří autoři míru zavinění nerozlišují; zobecněně soudí, že v naší civilizaci se na environmentálních ztrátách podílíme všichni. Z pocitu viny často pramení kající, jindy mizantropní obsah některých projevů environmentálního žalu.¹⁸ Citujme tři čtvrtě století staré, podivuhodně anticipující verše Jakuba Demla:¹⁹

*Zhřešili jsme, ó Bože, před očima Tvýma,
že jsme Tě popírali,
podobni dětem, které tak lehce věří tomu,
co si nalhávají,
ani na minulost, ani na budoucnost jsme
nepamatovali*

...
*Otcům a svatým předkům svým jsme se posmívali,
nastavěli jsme tělocvičen a škol, ve kterých se
hlásalo,
že teprve my dovedeme myslet, jednat
a hospodařiti,
mezi polem a polem rozorali jsme meze,
předstírajíce,
že na nich roste bodláčí, trní a šípky, škodlivých
hmyzů prý ochrana*
Jakub Deml: Zhřešili jsme..., 1938

Podstatná je třetí zvláštnost: environmentální žal je abnormální, vlastně deviantní. Proto ho, na rozdíl od žalu osobního, lidská společnost neakceptuje. Kevorkianová užívá pro tuto skutečnost pojem „*disenfranchised grief*“, volně česky snad nepochopený, neuznávaný či nedovolený žal. Ti nepočtení, kdož environmentální žal zažívají, nenacházejí soustrast, naopak bývají ostrakizováni.²⁰ Ilustruje to ekoložka Phyllis Windleová, když píše, jak pro svou prudkou citovou reakci na zprávu o onemocnění a vymírání svídy květnaté (*Cornus florida*)²¹ hledala marně pochopení.²²

Přitom je podle thanatologů nezbytné zármutek sdílet. Zdravou odpovědí na žal je, že

chce být vysloven. Bolest nesmí být popřena, v izolaci člověka paralyzuje, přináší hněv a vztek. Environmentální žal však nemá být tišen „injekcemi optimistického přesvědčování, ani za pomoci tzv. pozitivního myšlení“.²³ Proti falešné naději je třeba připustit, že prohra je pravděpodobná, ba dokonce nevyhnutelná. Teprve pak se paradoxně otvírá šance na změnu.²⁴

Environmentální žal a „zelená únava“

V osmdesátých letech sdílely environmentální zármutek skupiny shodně smýšlejících a citících hlubinných ekologů. Bylo kam se uchýlit. V rituálech „zoufalství a posilnění“ a při recitaci Robinsona Jefferse a Garyho Snydera bylo možné zármutek a pocit bezmoci konvertovat do obnovené motivace k aktivismu.

„Nejprve budeme spontánně promlouvat mezi sebou z perspektivy jiných forem života. Sdělíme si, proč jsme přišli na Shromáždění, a budeme moci vyjádřit svůj zmatek, smutek, zlost a strach. Později, po signálu bubnu, skupina pěti či šesti usedne doprostřed kruhu, aby přijala roli lidí a v mlčení naslouchala. [...] A nakonec budeme mít možnost nabídnout lidem (a jako lidé přijmout) schopnosti, které jsou potřebné k zastavení ničení našeho světa.“²⁵

Dnes, kdy se poškozování přírody stupňuje, bychom mohli čekat zvýšený zájem o environmentální otázky, snahu o nápravu i zvýšení senzitivity pro přírodu. Prostě pozorování i výzkumy však dokládají naopak pokles zájmu veřejnosti, provázený a posilovaný nezájmem médií; mluví se o „zelené únavě“ (*green fatigue*).²⁶ Čtyřiaosmdesátiletá Joanna Macyová, před lety vůdčí postava praxe hlubinné ekologie, je sice stále aktivní, popularita workshopů, které vedla s Johnem Seedem, však pohasla. Místo „dílen“ hlubinných ekologů, sdílejících environmentální žal, se utvářejí komunity pěstující osobnostní rozvoj a trénující „*living lightly*“. V propagačních textech Rainbow Family, patrně nejvýznamnější světové alternativní komunity, marně hledám slova zármuteku nad zánikem přírodního světa. Ostatně se zdá, že ubýlo i přímých terénních akcí na ochranu přírody, s nimiž bývaly rituály environmentálního žalu spojovány. Práce ekologických organizací se profesionalizuje, převažuje v ní úřednický a poradní charakter, k ochraně přírody se vztahuje jenom nepřímě.²⁷

Slovy thanatologů, environmentálně truchlící zůstává bez pochopení. Snad může číst jakousi rostoucí sympatii v textech přírodovědců, jak o nich byla řeč na začátku. Tam však, kde sdílení čeká především, u básníků a jiných umělců, najde neskrývaný environmentální žal vzácně,²⁸ snad ve verších roztroušených v interních tiskovinách environmentálního hnutí. Dobré básně píše i akademičtí biologové; pokud však vůbec environmentální žal obsahují, pak v zašifrovaných metaforách. Který autor pozdě moderní doby se odváží silných, jednoznačných slov?²⁹ Dá se odhadnout, že explicitně vyjá-

20) Je nápadné, že žal nad uhynulým psem se postupem času stává zálem respektovaným.

21) Jde o závažné houbové onemocnění (antraknóza). Ve Spojených státech postihuje oblíbené okrasné bílé kvetoucí stromy.

22) Windle P.: The Ecology of Grief. *BioScience*, č. 42, 1992, s. 363-366.

23) Eaton M.: *Environmental Trauma and Grief*. Esej pro Curriculum for the Bioregion, 2012, s. 9.

24) Jensen R.: Hope is for the Lazy: The Challenge of Our Dead World. *Counterpunch*, 8. 7. 2012. Filozoficky tuto myšlenku rozpracoval Roger Scruton v knize *The Uses of Pessimism: And the Danger of False Hope*. Atlantic Books, London 2010.

25) Seed J. a kol.: *Myslet jako hora: shromáždění všech bytostí*. Nadácia Zelená nádej, Prešov 1993, s. 88.

26) Podle pravidelné mezinárodní sondy organizace GlobeScan je aktuální zájem o environmentální otázky dokonce nejvyšší od roku 1992, kdy šetření začala.

27) Binka B.: *Zelený extrémismus: ideje a mentalita českých environmentálních hnutí*. Masarykova univerzita, Brno 2010.

28) Odhad sdílený bohemistou Martinem Tomáškem. Potvrzení této hypotézy bychom mohli hledat v nově se rodící disciplíně literární vědy – ekokritice, kterou do českého akademického prostředí vnáší Petr Kopecký například v knize o R. Jeffersevi a J. Steinbeckovi (*Robinson Jeffers a John Steinbeck: Vzdálení a blízcí*. Host, Brno 2012). Oba literární badatelé, zabývající se vztahem literární tvorby k přírodě, působí na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

29) Ještě intenzivnější plachost vůči projevům zármuteku nad mizejícím světem přírody panuje ve výtvarném umění. Pozoruhodnou výjimku představuje Zdeněk Daněk, který se nerozpakuje vyjádřit environmentální žal na hyperrealistických plátech.

30) Petr Salamon se v bakalářské práci *Reflexe konfliktu přírody a civilizace v české druhé kultuře 1969-1989*, obhájené v roce 2011 na katedře environmentálních studií Masarykovy univerzity, zabýval výskytem environmentálních témat v hudební větvi alternativního umění v letech 1969-1989. Z 2267 prozkoumaných textů našel environmentální motivy v 86, jako „environmentální“ označuje pouhých 24 textů. Dá se odhadnout, že tento podíl se dodneška nezvyšil.

dřený environmentální žal najdeme ještě tak nejspíš u lokálně zakotvených insitních tvůrců a u písničkářů.³⁰ A ovšem ve verších starých senzitivů, kteří se ještě tolik nebáli banalit. Environmentální žal na ně dotíral už v krajině, která se nám dnes zpětně jeví jako ekologický ráj:

...
všecku panenskou půdu (patriarchové naši
pásli na ní stáda svá)
jak vepři jsme rozryli a rozrtali,
aby ani ten motýl

nenášel nikde kvítečka, na kterém by se osvěžil
a odpočinul,
každý svůj krajíček chleba jsme čilským ledkem
a superfosfátem posypali,
každý ten balvan, který nám uchoval a přinášel
moudrost předků,
na stráních, v roklích a na pastvinách prachem
jsme rozstříleli,
z jeho velikosti, z jeho krásy a z jeho celku
tak jako z víry svých otců jidášské vklady bank
a demokratickým silnicím štěrku jsme nadělali –
Hořko je, ó Bože, našim duším.
Jakub Deml: Zhřešili jsme..., 1938

DAVID STORCH

Co dělat?

Hana Librová si správně všimla, že v poslední době narůstá pesimismus ohledně další budoucnosti životního prostředí a přírody na Zemi. Bylo by možné diskutovat o tom, zda jde o jednoznačný trend, nebo zda jde spíše o vlny poplatné obecně náladě ve společnosti – v sedmdesátých a osmdesátých letech byl podobný pesimismus častý, po pádu železné opony byli lidé ohledně budoucnosti obecně optimističtější a v době mezi 11. zářím 2001 a globální ekologickou krizí zase zavládla „blbá nálada“ (tuto možnost by mohl ověřit nějaký sociologický výzkum). Navíc žádný trend není nikdy úplně homogenní, i dnes se setkáme u některých významných biologů s optimismem (třeba u Matta Ridleyho v jeho knize Racionální optimista, která loni vyšla i česky), zatímco jiní (jako třeba Stuart Pimm) byli apokalyptičtí vždy. V každém případě ale dnes v ekologické komunitě vskutku převládá pocit, že environmentální problémy jsou velmi vážné a že spoustu věcí se prostě zachránit přes všechnu snahu nepodaří.

Nemyslím, že míra pesimismu je tím větší, čím užší je kontakt s terémem a živými bytostmi. Pesimismus projevují ve skutečnosti častěji badatelé, kteří se snaží o nějaký obecnější obraz přírody a světa kolem nás, zatímco řada biologů, kteří detailně studují život jednotlivých organismů, je vůči ekologickým změnám relativně lhostejná. Jimi studovaným tvorům se totiž daří různě – někteří (třeba obojživelníci nebo u nás hmyz otevřených stanovišť) vskut-

ku ubývají, jiní ale zase přibývají (u nás kupříkladu šelmy, netopýři a samozřejmě – z definice – invazní organismy). Záleží spíš na nátuře každého jednotlivce a na jeho angažovanosti a starosti o svět kolem.

Současný pesimismus neplyne ani tak z úzkého kontaktu a přímé zkušenosti s přírodou, ale spíš z poznání, jak málo toho lze změnit. A v tomto smyslu se zdá, že se situace opravdu zhoršuje. Důvodem jsou jistě postupné společenské proměny, kdy je čím dál tím víc dějů v rukou mocných zájmových skupin, prosazujících své partikulární zájmy bez ohledu na celek. Za něco si ale mohou environmentalisté sami. V tomto tisíciletí začal převládat názor, že jednou z největších hrozeb je klimatická změna. To je ale proces natolik velkoškálový a komplexní, že s ním vskutku mnoho nezmůžeme – takže pak nezbyvá než Hanou Librovou citovaný environmentální žal nebo přinejmenším ona zelená nuda. Je to přitom trochu zbytečné – klimatické změny jsou jistě potenciální hrozbou, ale biologické druhy aspoň zatím vymírají z jiných důvodů, konkrétně kvůli ničení jejich prostředí a introdukci jiných druhů. A s tím se přece jen něco občas dělat dá.

Environmentální žal nám každopádně moc nepomůže. V situaci, kdy toho lze změnit jen málo, pomůže spíš rozvaha, s čím něco dělat lze a s čím nikoli. Některé trendy jsou dlouhodobé a téměř nezvratné (postupná eutrofizace čili přehnojování biosféry, zvětšování prostorové škály a rychlosti klíčových procesů,

intenzita využívání zdrojů), u jiných to tak jednoznačné není (jak ukazuje třeba návrat velkých šelem do naší přírody nebo zlepšování stavu našich lesů a vznik tzv. nové divočiny) a často prostě nevíme. V mnoha případech se kupodivu ukazuje, že problém nespočívá ani tak v nekompatibilitě přírody a lidských ekonomických zájmů, natož v nedostatku peněz, ale spíš v neochotě komunikovat a v neschopnosti hledat a nacházet netriviální řešení nově vznikajících problémů.

Někteří lidé se domnívají, že „pomoci přírodě“ nelze bez hlubokého duchovního a emocionálního vztahu k živým bytostem a že jakákoli řešení ekologických problémů založená na vědeckých poznacích jsou vyháněním čerta ďablem. Je pravda, že bez osobního vztahu k přírodě se mohou záležitosti, jako jsou biologická rozmanitost nebo divočina, těžko stát hodnotami, za něž stojí za to se prát. Jenže to dnes nestačí. Lidská civilizace je bohužel už příliš mocná, než aby stačilo nechat věci své vlastní přirozenosti a s hlubokým vhladem a úctou vnímat dokonalost všeho živého. Do světa chtít nechtít zasahujeme natolik silně, že nám nezbyvá než zasahovat nejlíp, jak to umíme, a s použitím veškerého současného poznání, včetně poznatků ekologie coby vědní disciplíny. Za současný stav světa je do značné míry zodpovědná věda a bez ní se těžko obejdeme i při řešení jeho problémů. To, že sama věda nestačí, je ovšem jiná – a taky důležitá – věc.